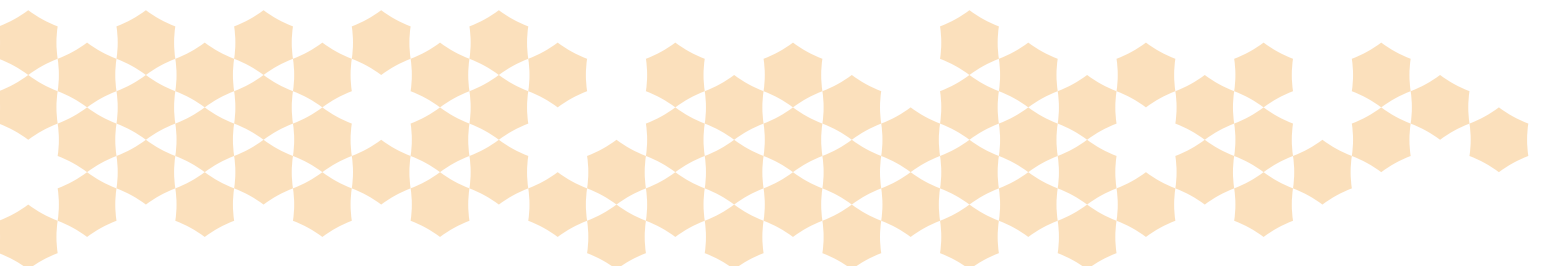

En introduktion till den svenska högskolan

Högskolan är den största statliga verksamheten i Sverige och omsatte 65 miljarder kronor år 2014. 406 000 studenter studerade på hel- eller deltid. Högskoleutbildning omfattar både hela utbildningsprogram som lägger en grund för yrkeslivet och kortare utbildningar som kan vara vidareutbildning för yrkesverksamma.

Universitet, högskolor och andra utbildningsanordnare

Den högre utbildningen ges till allra största delen, cirka 90 procent, av statliga universitet och högskolor. Det finns 14 statliga universitet och 17 statliga högskolor. Det finns också enskilda, dvs. icke statliga, utbildningsanordnare, av vilka två är tidigare statliga lärosäten som ombildats till stiftelser. Av de övriga enskilda utbildningsanordnarna är flertalet små och har bara utbildning inom ett eller ett par områden, framför allt vårdutbildningar och teologiska utbildningar.

Universitet och högskolor skiljer sig huvudsakligen åt genom att bara universitet har generellt tillstånd att utfärda examen på forskarnivå, medan högskolor måste ansöka om tillstånd för specifika områden. Beteckningen "universitet" är inte skyddad i lag utan huvudmannen, i de allra flesta fall staten, avgör när beteckningen får användas. Ett universitet behöver inte ha ordet "universitet" i sitt namn. Karolinska institutet och Kungl. Tekniska högskolan har universitetsstatus men namnen är sedan länge kända och inarbetade.

En förteckning över samtliga lärosäten återfinns i slutet av kapitlet. Där redovisas under rubriken Universitet även de enskilda utbildningsanordnare som har generellt tillstånd att utfärda examen på forskarnivå. Sammantaget kallas de utbildningsanordnare som ger högre utbildning här för *högskolan*.

Högskolans verksamhet

Med nästan 76 000 anställda är högskolan den största statliga verksamheten i Sverige, och cirka 406 000 studenter studerar på heltid eller deltid. Totalt kostade verksamheten 65 miljarder kronor år 2014, vilket innebär att högskolesektorn står för knappt två procent av bruttonationalprodukten, BNP.

Av den lagstiftning som reglerar högskolans verksamhet framgår att högskolan ska bedriva utbildning som vilar på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet.

Högskolan ska också utföra forskning och konstnärlig forskning samt utvecklingsarbete enligt högskolelagen. Merparten av den offentligt finansierade forskningen bedrivs inom högskolan, och till skillnad från i många andra länder är antalet statliga forskningsinstitut litet i Sverige. Det medför att över hälften av lärosätenas verksamhet mätt i pengar består av forskning och utbildning på forskarnivå.

I högskolans uppgifter ingår det att samverka med det omgivande samhället, och samverkan är något som bör prägla hela verksamheten. Det kan till exempel handla om verksamhetsförlagda inslag i utbildningen, att undervisningen behandlar frågor med relevans för arbetslivet, att anordna arbetsmarknadsdagar eller att popularisera forskning och verka för att forskningsresultat kommer till nytta. Det kan också vara att erbjuda uppdragsutbildning och uppdragsforskning.

LAGSTIFTNING PÅ HÖGSKOLEOMRÅDET

Den statliga högskolan styrs av högskolelagen (1992:1434) som är instiftad av riksdagen. Lagen ger en ram för organisation och styrning, som att ange att varje lärosäte måste ha en styrelse och en rektor, men den är för övrigt inte detaljerad. Av lagen framgår också vad som ska känneteckna högre utbildning, samt exempelvis att högskolan ska främja jämställdhet och bredda rekryteringen av studenter.

Högskolelagen kompletteras av högskoleförförordningen (1993:100), förordning (1993:221) för Sveriges lantbruksuniversitet och förordning (2007:1164) för Försvärshögskolan, som är beslutade av regeringen. Där finns till exempel regler för anställning av lärare och doktorander, behörighetsregler för dem som söker till högre utbildning samt regler för kursplaner och betyg. I bilagor till förordningarna finns så kallade examensordningar som innehåller beskrivningar av och mål för alla examina.

Motsvarande lagstiftning för enskilda utbildningsanordnare är lagen (1993:792) om tillstånd att utfärda vissa examina. Det finns också ofta avtal med regeringen där krav på de enskilda utbildningsanordnarna framgår.

Genom bemyndigande av regeringen utfärdar Universitets- och högskolerådet föreskrifter som kompletterar och förtydligar de bestämmelser som finns i högskolelagen och förordningarna.

Högskolan styrs också av regeringens årliga regleringsbrev till varje lärosäte. Av regleringsbrevet framgår bland annat storleken på anslagen.

Vad är högskoleutbildning?

Med högskoleutbildning menas utbildning på eftergymnasial nivå som regleras i högskolelagstiftningen. Utbildningen definieras alltså dels av placeringen i utbildningssystemet (efter gymnasieskolan), dels bland annat av kravet att utbildningen ska vila på vetenskaplig eller konstnärlig grund. Högskoleutbildning är inte den enda formen av eftergymnasial utbildning, det finns också bland annat yrkeshögskoleutbildning och folkhögskoleutbildning.

Högskoleutbildningens struktur

Högskoleutbildning organiseras i kurser som kan sammanföras till program. Kurserna är placerade på en av tre nivåer: grundnivå, avancerad nivå eller forskarnivå, där nivåerna ska bygga på varandra. På forskarnivå ingår, utöver kurser, ett vetenskapligt arbete som motsvarar minst halva studietiden. Nivåindelningen av den svenska utbildningen är en del av anpassningen till den så kallade Bologna-processen, som syftar till att göra högskoleutbildning mer jämförbar i de 47 stater som ingår i processen.

Utbildningens omfattning uttrycks i högskolepoäng. Ett akademiskt år är normalt 40 veckor, vilket motsvarar 60 högskolepoäng vid heltidsstudier. Högskolepoängen i den svenska utbildningen kan jämföras med the European Credit Transfer and Accumulation System credits (ECTS credits), där 60 credits motsvarar ett års heltidsstudier.

Kurser på grundnivå och avancerad nivå kan alltså vara sammansatta till utbildningsprogram, och studenter kan antingen följa ett program eller läsa kurser fristående. Ett utbildningsprogram eller en kombination av fristående kurser kan ligga till grund för en examen på grundnivå eller på avancerad nivå.

Av tradition har svensk högre utbildning inte bara omfattat utbildning av unga efter avslutad gymnasieskola utan också vidareutbildning av yrkesverksamma. Utbildningsutbudet har ett förhållandevis stort inslag av fristående kurser och studenternas genomsnittsålder är högre än i många andra länder. Det betyder att inte alla som läser på högskolan följer en utbildning som avslutas med en examen.

Examina

Det finns tre slags examina i högskolan: generella examina, konstnärliga examina och yrkesexamina.

Generella examina och konstnärliga examina ges på grundnivå, avancerad nivå och forskarnivå. På grundnivå finns två examina, högskoleexamen (120 högskolepoäng) respektive kandidatexamen (180 högskolepoäng). På avancerad nivå finns också två examina, magisterexamen (60 högskolepoäng) respektive masterexamen (120 högskolepoäng). Det finns två examina på forskarnivå: licentiatexamen (120 högskolepoäng) respektive doktorsexamen (240 högskolepoäng).

Det finns drygt 50 yrkesexamina, på grundnivå eller avancerad nivå. Utbildningen som leder till dessa examina gäller framför allt så kallade reglerade yrken, dvs. yrken som det krävs särskilda kvalifikationer för att få utöva. I flera fall är yrket kopplat till en legitimation. Av de yrkesexamina som utfärdas på avancerad nivå förutsätter några, till exempel barnmorskeexamen, en föregående examen på grundnivå. Övriga yrkesexamina på avancerad nivå utfärdas efter sammanhållna utbildningar som omfattar båda nivåerna. Ett exempel är tandläkarexamen som omfattar studier på både grundnivå och avancerad nivå.

För varje examen finns det mål för vad studenten ska ha uppnått. Examensmålen är av tre slag: kunskap och förståelse, färdighet och förmåga samt värderingsförmåga och förhållningssätt. Alla generella examina som har samma omfattning (exempelvis alla kandidatexamina eller alla masterexamina) har samma examensmål, som alltså är allmänt hållna. Detsamma gäller för alla konstnärliga examina. Varje yrkesexamen har däremot egna mål.

Utbildningskvalitet

Universitetskanslersämbetet, och tidigare Högskoleverket, utvärderar den högre utbildningens kvalitet i cykler. Utvärderingscykeln 2011–2014 omfattade utbildning på grundnivå och avancerad nivå och under 2015 görs utvärderingssystemet om inför nästa cykel. En modell för utvärdering av utbildning på forskarnivå provas ut under 2015 och ska sedan ingå i det kommande utvärderingssystemet. Enligt ett förslag utarbetat inom Regeringskansliet (Kvalitetssäkring av högre utbildning, promemoria U2015/1626/UH) ska systemet bestå av fyra komponenter: examenstillståndsprövning, granskning av lärosätenas kvalitetssäkringssystem, utvärdering av utbildning och tematiska utvärderingar.

Vem får studera?

Behörighetskrav för tillträde till högre utbildning finns i högskolelagen, förordningar (framför allt högskoleförordningen) och föreskrifter. För att bli antagen krävs det att den sökande har grundläggande behörighet och dessutom särskild behörighet om sådan krävs. Detaljerade nationella krav finns främst för tillträde till utbildning på grundnivå. Det finns också nationella krav för tillträde till de högre nivåerna, men de är mindre omfattande. Till de nationella kraven kommer de eventuella lokala behörighetskrav som ett lärosäte ställer.

Examen på grundnivå är normalt krav för studier på utbildningsprogram på avancerad nivå. För grundläggande behörighet till studier på forskarnivå krävs examen på avancerad nivå, alternativt minst 240 högskolepoäng, varav minst 60 högskolepoäng på avancerad nivå. Det innebär att det räcker med ett års studier på avancerad nivå för att kunna fortsätta till forskarnivå.

Oavsett om studierna på avancerad nivå är i form av fristående kurser eller till exempel ett yrkesprogram, ger de grundläggande behörighet till studier på forskarnivå.

De som uppfyller kraven är behöriga men inte garanterade att bli antagna, och när de sökande är fler än dem som kommer att antas tillämpas urval. All utbildning på grundnivå, utom sådan utbildning som leder till en konstnärlig examen, använder mer eller mindre samma urvalsgrunder. Grunderna är framför allt betyg från gymnasieskolan och resultat på det så kallade högskoleprovet, men upp till en tredjedel av studenterna kan antas på andra grunder som respektive högskola beslutat.

Antagning av studenter görs av lärosätena men den helt övervägande delen av antagningsprocessen är samordnad. Universitets- och högskolerådet är ansvarigt för att samordna antagningen för lärosätenas räkning.

Studieavgifter

Den högre utbildningen är fri från studieavgifter utom för studenter som kommer från ett land utanför EU/EES-området eller Schweiz och inte studerar inom utbytesprogram. Dessa studenter måste betala studieavgifter för studier på grundnivå och avancerad nivå, och lärosätena är skyldiga att ta en avgift som täcker den fulla kostnaden, inklusive administrativa kostnader.

Vem beslutar om högskolan?

Statliga lärosäten är egna myndigheter, placerade direkt under regeringen. Inom regeringen ansvarar Utbildningsdepartementet för frågor som rör skolor, universitet och högskolor, forskning, vuxenutbildning, folkhögskolor och studiemedel. Näringsdepartementet ansvarar dock för Sveriges lantbruksuniversitet.

Inom ramen för en övergripande lagstiftning fattar lärosätena de flesta besluten själva. Det gäller bland annat organisation, intern fördelning av resurser, utbildningsutbud, utbildningens innehåll och utformning samt hur många studenter som antas. Regeringen beslutar vilka examina som får förekomma, och krav för examen, i form av omfattning och mål. Det finns begränsningar i vilka examina ett lärosäte får utfärda, genom att det kan krävas ett särskilt examenstillstånd. Däremot finns inga begränsningar för vilka kurser som får ges, utöver det allmänna kravet att högskoleutbildning ska vila på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet.

Statens uppdrag till universitet och högskolor

Utbildningsdepartementet respektive Näringsdepartementet drar upp riktlinjer för lärosätenas verksamhet i ett årligt regleringsbrev. Försvarshögskolan har dessutom ett regleringsbrev från Försvarsdepartementet. Regleringsbrevet anger anslag för lärosätets verksamhet och det innehåller de särskilda uppdrag som regeringen kan lägga på ett lärosäte.

För utbildning på grundnivå och avancerad nivå är uppdraget till lärosätena inte i form av utbildningsplatser eller helårsstudenter, utan i form av ett anslag upp till ett visst belopp, det så kallade takbeloppet, som anges i regleringsbrevet. Det finns alltså ingen nationellt planerad utbildningsvolym i högskolan. Vilka utbildningar lärosätena ska ge, och hur många studenter de ska anta, beslutar de själva om i stor utsträckning.

Tillstånd att utfärda examina

Rätten att utfärda en examen följer dels av lagstiftning, dels av särskilda beslut som fattas av Universitetskanslersämbetet eller av regeringen. Statliga universitet har rätt att utfärda *generella examina* på grundnivå, avancerad nivå och forskarnivå. Statliga högskolor har tillstånd att utfärda generella examina på grundnivå och magisterexamen. Högskolor kan också efter prövning ha tillstånd att utfärda masterexamen och examen på forskarnivå inom specifika områden.

Både universitet och högskolor måste ansöka om tillstånd att utfärda *konstnärliga examina*, oavsett nivå. Detsamma gäller alla *yrkesexamina*.

Enskilda utbildningsanordnare måste söka examens-tillstånd, oavsett typ av examen och nivå på examen.

Resurstilldelning

Riksdagen beslutar om anslag till utbildning och forskning inom högskolan. Regeringen ger sedan lärosätena utbildningsuppdrag i form av en maximal ersättning, ett takbelopp, för att ordna utbildning på grundnivå och avancerad nivå. Eftersom studenternas efterfrågan på utbildning varierar kan lärosätena inte alltid utbilda exakt så många som ryms inom takbeloppet. Det finns därför möjlighet att balansera en mindre del av takbeloppet över åren.

Ersättningen för utbildning på grundnivå och avancerad nivå baseras dels på antalet registrerade studenter (omräknade till helårsstudenter), dels på antalet avklarade högskolepoäng (helårsprestationer) på de kurser lärosätet ger. Helårsstudenter och helårsprestationer inom olika utbildningsområden ersätts med belopp av olika storlek. Humanistiskt, samhällsvetenskapligt, teologiskt och juridiskt utbildningsområde, som år 2014 omfattade cirka 43 procent av alla helårsstudenter, har lägst ersättning. De konstnärliga utbildningsområdena har högst ersättning, men omfattar en mycket liten andel av helårsstudenterna. Utbildningsområdena och aktuella belopp finns listade i kapitlet Ekonomi och forskningsfinansiering.

Lärosätena får också anslag för forskning och utbildning på forskarnivå direkt från regeringen, men en del av den statliga finansieringen kanaliseras via forskningsfinansierande myndigheter, till exempel Vetenskapsrådet. Forskning finansieras också i betydande utsträckning av andra forskningsfinansierare än staten.

Lärosäten 2015

Universitet

- Uppsala universitet **1, 2**
- Lunds universitet **3**
- Göteborgs universitet **4**
- Stockholms universitet **5**
- Umeå universitet **6**
- Linköpings universitet **7**
- Karolinska institutet **5**
- Kungl. Tekniska högskolan **5**
- Chalmers tekniska högskola (enskild) **4**
- Luleå tekniska universitet **8**
- Handelshögskolan i Stockholm (enskild) **5**
- Sveriges lantbruksuniversitet **1**
- Karlstads universitet **9**
- Linnéuniversitetet **10, 11**
- Örebro universitet **12**
- Mittuniversitetet **13, 14, 15**

Högskolor

- Blekinge tekniska högskola **16**
- Försvvarshögskolan **5**
- Gymnastik- och idrottshögskolan **5**
- Högskolan i Borås **17**
- Högskolan Dalarna **18, 19**
- Högskolan i Gävle **20**
- Högskolan i Halmstad **21**
- Högskolan i Jönköping (enskild) **22**
- Högskolan Kristianstad **23**
- Högskolan i Skövde **24**
- Högskolan Väst **25**
- Malmö högskola **26**
- Mälardalens högskola **27, 28**
- Södertörns högskola **5**

Konstnärliga högskolor

- Beckmans designhögskola (enskild) **5**
- Konstfack **5**
- Kungl. Konsthögskolan **5**
- Kungl. Musikhögskolan i Stockholm **5**
- Stockholms konstnärliga högskola **5**

Övriga enskilda utbildningsanordnare

- Ericastiftelsen **5**
- Ersta Sköndal högskola **5**
- Högskolan Evidens **4**
- Gammelkroppa skogsskola **29**
- Johannelunds teologiska högskola **1**
- Newmaninstitutet **1**
- Röda korsets högskola **5**
- Sophiahemmet högskola **5**
- Stockholms Musikpedagogiska Institut **5**
- Svenska institutet för kognitiv psykoterapi **5**
- Stockholms akademi för psykoterapeututbildning **5**
- Teologiska Högskolan, Stockholm **5**
- Örebro teologiska högskola **12**

